

pleraque, in ea erant Epistolæ, quam Jubaianus ad Cyprianum miserat, quamque iste præsul Epistola LXXIII ad Jubaianum rescripta confutare aggreditur. In hac Cyprianus offendisse se testatur, « quod querendum non sit quis baptizaverit, quando is qui baptizatus sit, accipere remissionem peccatorum potuerit secundum quod creditur. » Quod et supra Firmilianus reprehendit. Addit Cyprianus et in eadem epistola, « Marcionis fieri mentionem, ut nec ab ipso venientes dicat baptizari, quod jam in nomine Jesu baptizati esse videntur. » Ac deinde tacito Stephani nomine plures ejus sententias in hunc modum refert: « Frustra quidam, qui ratione vincuntur, consuetudinem nobis opponunt; » et mox, « Nec quisquam dicat, Quod accepimus ab Apostolis, hoc sequimur; » et post pauca, « Quod enim quidam dicunt, quasi ad hæreticorum suffragium pertineat quod dixerit apostolus Paulus, Verumtamen omni modo, sive per occasionem sive per veritatem, Christus annuntietur; » ac subinde, « Non est autem quod aliqui ad circumveniendam Christianam veritatem Christi, nomen opponat, ut dicat, In nomine Jesu Christi ubicumque et quomodocumque baptizati, gratiam Baptismi sunt consecuti; » et sub finem, « Sed dicit aliquis, Quid ergo fiet de his qui in præteritum de hæresi ad Ecclesiam venientes, sine Baptismo admissi sunt? »

11. Unde vero eorum, quæ Stephano ac sociis ejus Firmilianus Cyprianusque tribuunt, tanta consensus: nisi aut Stephanus ea quæ ad Orientales scripserat, in Epistola ad Cyprianum repetierit, aut easdem litteras ambo penes se habuerint? Et vero

A non levia sunt indicia, quibus epistolam a Jubaiano ad Cyprianum missam, eam ipsam esse suspicemus, quæ a Stephano ad Orientales destinata fuerat. Quod si ita est, Stephani tum ad Orientales tum ad Cyprianum litteras concilio Carthaginensi III, sub Cypriano anteriores esse conficitur: siquidem in hoc concilio prælectæ sunt « et litteræ Jubaiani ad Cyprianum factæ, et Cypriani ad Jubaianum, itemque ad Stephanum rescriptæ, quidque postmodum Jubaianus idem Cypriano rescripserit. » Præterea Stephanum circa idem tempus et ad Orientales et ad Cyprianum scripsisse id argumento est, quod cum Cyprianus Epistolæ, quam Stephano rescribent, exemplum Firmiliano transmitti curasset, ei Firmilianus litteras, quibus Stephanus Orientales a se abstinendos esse denuntiabat, ante accepisse se, quam ipsius exemplum, significavit. Atqui mox memoratum Carthaginiense concilium Kalendis Septembris consignatur, idque anno 256 habitum esse plerique eruditi consentiunt. Unde et prædictas Stephani litteras ad ejusdem anni 256 initium, aut circiter, referri nil vetat. Is enim ardor quo Cyprianus hac in causa se gessit, multam inter scripta rescriptaque aut ea quæ tum gesta sunt, moram intermitti non patitur. Ut ut est, quæ a Firmiliano ac Cypriano scriptis mandatæ sunt Stephani sententiæ, sive ex ipsius ad Orientales, seu ex ejusdem ad Cyprianum litteris, aut etiam ex utrisque excerptæ fuerint, idoneæ certe sunt, quibus multæ de Baptismo concertationumque plenæ disputationes finiuntur. Hujus rei experimentum faciamus.

EPISTOLÆ

QUÆ AD S. STEPHANUM I PAPAM ATTINENT.

EPISTOLA

B. CYPRIANI CARTHAGINENSIS EPISCOPI AD STEPHANUM PAPAM.

(Erasmi, in, 15; Pamel. Rigalt. Baluz., LXVII; Paris., LXVI; Oxon. Lips., LXVIII; Constant. Epist. Rom. Pontif., t. 1, col. 211.)

ARGUMENTUM. — *Ut litteris ad episcopos Galliarum missis curet, ne Marcianus Arelatensis episcopus, Novatiano addictus, necdum se abstentum esse am-*

LECTIONES VARIANTES.

* Quæ etiam *Ver. Man.*

VARIORUM NOTÆ.

EPISTOLA. — Clarissimus editor Oxoniensis, tametsi veteres Cypriani codices circiter viginti a se evolutos dicit, in nullum incidisse se fatetur, qui epistolam hanc contineret. Verum hoc etiam aliis, quarum fidem nemo in dubium vocavit, contigisse non tacet. Ipsius judicio Augustinum in lib. v (leg. vi) de *Bapt. cont. Donat.* c. 15, ubi epistolæ Cypriani ad Stephanum meminit, omnino hanc respexisse dicendum est. Porro Augustinus loco citato Crescentem a Cirta sententiam profert, dicentis: *In tanto cætu sanctissimorum consecratorum lectis litteris Cypriani dilectissimi nostri ad Jubaianum, itemque ad Stephanum.* Ac subinde subjicit: *Aliquis forsitan querat, quid de hac B. Cypriani epistola ad Stephanum dixerit, cujus in hac sententia commemoratio facta est, cum in exordio concilii non sit commemorata, credo quia non putatum est necessarium.* Cur vero necessarium non putet, mox ita explicat: *Nam prorsus ad questionem præsentem non pertinet; et magis miror cur eam iste (Crescens a Cirta) commemorare voluerit, quam cur in exordio concilii commemoratio ejus prætermittitur.* Ac demum addit: *Prorsus enim illa epistola de Baptismo apud hæreticos vel schismaticos dato, unde nunc agimus, nihil habet.* Quod sane in hanc epistolam prorsus convenit, non in sequentem, de qua Crescentem loqui Augustinus ne suspicabatur

plius gloriatur; simulque operam det, aliis litteris in Provinciam et ad plebem Arelatensem scriptis, alium episcopum ejus loco subrogari.

CYPRIANUS STEPHANO FRATRI SALUTEM.

I. Faustinus collega noster, Lugduni consistens, frater charissime, semel atque iterum mihi scripsit, significans ea, quæ etiam a vobis scio utique nuntiata

quidem: quia nihil antea de illa vel viderat quidquam, vel audierat. Et quidem cum duæ tantum notæ sint Cypriani ad Stephanum epistolæ, ista nimirum, quæ re ipsa de Baptismo apud hæreticos vel schismaticos dato nihil prorsus habet, et sequens, quæ tota de hac re est; consequens videtur, ut hæc prima sola Augustino nota, sequens ignota fuerit. Si autem Cypriani de Baptismo hæreticorum tam celebris epistola in Augustini libro tum deerat, quid mirum si tanto post tempore pluribus in codicibus hæc desit. Nempe litteræ quoddam est scripti genus, quod diversis temporibus varia in loca emissum vix in unum valeat colligi, et ob tenuitatem antiquariorum diligentiam facile fugiat. Unde rarum est veteres nancisci codices, qui omnes omnino scriptoris ejusdem epistolæ exhibeant, et sæpe accidit, ut nonnullæ in perpaucis asserventur. Non sunt tamen pauci, qui hanc asservant. Exstat enim in Fossatensi, Corbeiensis, Fuxensis, nunc Colbertino, Veronensi, Turonensi, scilicet S. Martini, S. Petri Monasteriensis, Victorino et Cambrensi. Præterea stilli ejus cum cæteris summa consensus, ut etiam Nic. Rigaltius atque Oxoniensis editor observavit, et verborum ac sententiarum Cypriano familiarum usus de vero ejus parente dubitare nos non sinit. Hinc moveri nullus debet conjecturis, quibus Johannes Launois epistolam tot

tam ab eo quam a cæteris coepiscopis nostris in eadem provincia constitutis, quod Marcianus Arelate consistens Novatiano se conjunxerit, et a catholice Ecclesie unitate atque a corporis nostri et sacerdotum consensione discesserit ^b, tenens hæreticæ præsumptionis durissimam pravitatem; ut servis Dei poenitentibus ^c et dolentibus, et Ecclesiam lacrymis et gemitu et dolore pulsantibus, divinæ pietatis et lenitatis paternæ solatia et subsidia claudantur, nec ad

A fovenda vulnera admittantur vulnerati, sed sine spe pacis et communicationis relictis, ad luporum rapinam et prædam diaboli projiciantur. Cui rei nostrum est consulere et subvenire, frater charissime, qui divinam clementiam cogitantes, et gubernandæ Ecclesie libram tenentes, sic censuram vigoris peccatoribus exhibemus, ut tamen lapsis erigendis, et curandis vulneratis, bonitatis et misericordiæ divinæ medicinam non denegemus.

LECTIONES VARIANTES.

^b Disjuxerit Corb. Remb. Erasm. Se diviserit Tur.

^c Dolentibus Ecclesiam lacrymis Ver. Man.

VARIORUM NOTÆ.

momentis fultam Cypriano abjudicare nititur. Inde potius clarissimi hujus viri opinio, qua Trophimum Atelutensi ecclesie Stephani temporibus præfuisse censet, corrigenda est. Certe anno 450. adeoque longe ante Gregorium Turonensem, cujus in primis auctoritate nititur Lauvoius, episcopi Provincie ad Leonem papam scribentes, Trophimum a B. Petro Arelaten missum esse pro certo habebant; eorumque opinioni Zosimus papa epist. 4 et 5 favet. Ad tempus quod attinet, si ab initiis pontificatus Stephani ita removeatur hæc epistola, ut ante exortam de Baptismo hæreticorum controversiam ponatur, reliqua quæ obijciuntur adversus illius sinceritatem, facile solventur. In mss. Corbeiensi et Colbertino inscribitur, *De Marciano Arelatense, qui et hæreticos recepit*. Non displiceret, qui Novatiani hæresim suscepit. CONSTANT. — *Quæ etiam vobis*. Edit. Oxon. *quæ jam vobis*: renitentibus mss. Corb. Colb. Veron., etc., necnon edit. Pamel. et Manut. Iis, qui malum aliquid sanari ardenti studio cupiunt, semper tarda videntur remedia; sed is cujus est mederi, sæpe cogitur differre vel præ occupationum multitudine, vel ut tempus opportunum expectet. Non temere igitur hic segnitie arguendus Stephanus, quem forte etiam tempora minus pacata Marcianum e sede sua dejicere non sinebant. CONSTANT. — *Quæ etiam*. Non admonerem me istic posuisse etiam pro jam, quæ est editio Rigaltii, nisi putassem occurrendum esse criminationi quorundam qui possent existimare me ita scripsisse prurigne contradicendi, a qua valde alienus sum. Feci ergo, quia mihi constat omnes libros veteres et omnes editiones Rigaltiana antiquiores præferre hanc lectionem. Quare assequi non possum cur Angli, quibus illa veterum editionum consensio nota erat, qui sciebant præterea codicem Veronensem eam lectionem habere, maluerint sequi errorem Rigaltianæ editionis, qui potuit accidisse vitio typographi, quam bonam scripturam veterum editionum. BALUZ.

I.—*In eadem provincia*. Id est in eadem provincia in qua Faustinus erat episcopus, in Narbonensi nimirum solida, quæ tum complectebatur etiam Lugdunensem et Viennensem. Ammianus Marcellinus, lib. xv: *Regebantur autem Gallie omnes, potestate in partes divisa quatuor, quarum Narbonensis una Viennensem intra se continebat et Lugdunensem*. Hinc quoque sumi conjectura potest Lugdunum pertinuisse ad provinciam Narbonensem quod cum ea civitas condita est, uti jusserrat senatus Romanus, condita est pro iis qui Vienna ab Allobrogibus expulsi erant. Viennam porro Dio Cassius, lib. xlvii, scribit fuisse provinciam Narbonensis oppidum. Itaque urbs nova vicina Viennæ contributa haud dubie est ei provincie in qua sita erat Vienna, præsertim cum ea condita sit pro Viennensibus expulsis qui con siderant eo loco ubi nunc Lugdunum est. Mirum itaque videri non debet Faustinum fuisse sollicitum de statu ecclesie quæ sita erat in ea provincia in qua ipse episcopus erat. Perseverasse diu hunc ordinem ut Lugdunum censeretur esse in provincia Narbonensi solida hinc quoque colligi posse videtur quod Eucherius episcopus Lugdunensis interfuit concilio quod Hilarius Arelatensis, qui tum duarum Narbonensium metropolitanus erat,

ut fidem faciunt etiam epistolæ papæ Zosimi, celebravit apud Arausicam cum episcopis civitatum solidæ Narbonensis, in quo concilio delegata cura est Hilario, utpote metropolitano eorum episcoporum qui ei conventui intererant, uti episcopos qui defuerant commoneret ne deinceps detrectarent adesse in synodis, ut patet ex canone 29, ejusdem concilii. Itaque male scripsi in notis ad Agobardum Marcianum non fuisse episcopum in eadem provincia in qua Faustinus erat episcopus. BALUZ.

Marcianus. Vetus auctor *altercationis Synagoge et Ecclesie*, c. 20, Marcianum quemdam memorat inter veteres hæreticos. Sed non puto eum respexisse ad Arelatensem. Legendum esse *Marcionem* probant veteres editiones epistolæ ad *Jubaianum*, in quibus scriptum est, *maxime cum in eodem animadverberium etiam Marciani fieri mentionem*. Pro quo certum est reponi debere *Marcionis*, ut habent posteriores editiones. Et tamen cujusdam Marciani veteris hæretici mentionem facit Eusebius l. vi, c. 42. BALUZ.

Ecclesie unitate.— Corb. ms. *veritate*; et mox, *sacerdotis confessione*, ubi in vulgatis, *sacerdotii consensione*. Migis placet cum Corb. *sacerdotum consensione*; maxime cum infra legamus: *Copiosum corpus est sacerdotum*; et inferius, *de collegio sacerdotum, non sacerdotii*. CONSTANT.

Ecclesie unitate. Hanc lectionem, quæ bona est, non inveni nisi in editionibus Manutii et Morellii, in codice Fuxensi et in Carnotensi. Reliqui libri veteres et veteres editiones habent *veritate*. BALUZ. Oxon. editor habet eandem lectionem, nulla varietate *discesserit*. Ita idem liber Fuxensis et editio Manutii.

Discesserit. Ita idem liber Fuxensis et editio Manutii. Codex Corbeiensis, Rembolius, et Erasmus præferunt *disjuxerit*. Deest autem utraque lectio in duobus antiquis exemplaribus et in editione Spirensi. In codice Turonensi legitur *se divisit*. Ut vel hinc appareat non posse constitui certam lectionem. BALUZ.

Hæreticæ præsumptionis durissimam pravitatem. Hic proprie stringit in Novatianos, qui lapsorum poenitentiam respuebant. Quæ secta, sive disciplina, solam duritiam continebat. Propterea quoque homines istos epistola proxime sequente durissimos dicit. Hæc vero forma loquendi clarissime testatur ejusdem esse auctoris utramque epistolam. Sed et ista quæ hic passim occurrunt, Marcianum pervicacem et superbum, fraternæ salutis inimicum, et, fratres nostros crudeliter despici, et Marcianum pietatis et misericordiæ adversarius, ab Cypriani manu et genio proculdubio sunt. Ipse Epist. lxxvii, sub finem, Novatiani disciplinam ait esse duritiam humanæ crudelitatis.

Pœnitentibus. Hanc vocem non inveni nisi in editione Manutii et in libro Fuxensi. Puto autem illam non pertinere ad hunc locum. Melius, ut arbitror, reliqui codices, quamvis mendosi in hoc loco, *servis Dei pro eo dolentibus*. Quo etiam modo scriptum est ab Erasmo. In codice Corbeiensi et in Turonensi legitur *facientibus pro dolentibus*, manifesto errore, nisi legatur *satisfacientibus*. Sane versiculo positus sub hoc vocabulo in Corbeiensi indicare videtur esse delendum. BALUZ. Iterum edit. Oxon. cum eo consentientem neglexit. Baluz. Edd.

Peccatoribus. Codex Fuxensis, *peccatoribus incre-*

II. Quapropter facere te oportet plenissimas litteras ad coepiscopos nostros in Galliis ^a constitutos, ne ultra Marcianum pervicacem et superbum, et divinæ pietatis ac fraternæ salutis inimicum, collegio nostro insultare patiantur, quod necdum a nobis videatur abstentus, qui jam pridem jactat et prædicat ^b, quod Novatiano studens et ejus pervicaciam sequens, a communicatione se nostra ^c segregaverit: cum Novatianus ipse, quem sequitur, olim abstentus et hostis Ecclesiæ judicatus sit; et cum ad nos in Africam legatos misisset, optans ad communionem nostram admitti, hinc a concilio plurimorum sacerdotum, qui præsentibus eramus sententiam retulerit, se foris ^d esse cœpisse, nec posse a quoquam nostrum sibi communicari, qui episcopo Cornelio in B

catholica Ecclesia de Dei judicio, et cleri ac plebis suffragio ordinato, profanum altare erigere, et ad alteram cathedram collocare, et sacrilega contra verum sacerdotem sacrificia offerre tentaverit. Proinde si resipiscere, et ad sanæ mentis consilium redire vellet, ageret pœnitentiam, et ad Ecclesiam supplex rediret. Quam vanum est, frater charissime, ut Novatiano nuper retuso, et refutato, et per totum orbem a sacerdotibus Dei abstento, nunc adulescentes adhuc nobis patiamur illudere et de majestate ac dignitate Ecclesiæ judicare.

III. Dirigantur in Provinciam et ad plebem Arelate consistentem a te litteræ, quibus abstento Marciano alius in locum ejus substituat, et grex Christi, qui in hodiernum ab illo dissipatus et vulne-

LECTIONES

VARIANTES.

^a In Gallia *Ver.*

^b Jactat et prædicat, hostis *Corb.*

^c Se sancta *Ver.*

^d Se foras *Baluz.*

VARIORUM NOTÆ.

pandis exhibemus. Ubi puto vocem *increpandis* esse ex glossematr. *BALUZ.*

II.—*Plenissimas litteras.* Non quæ rerum capita summam perstringunt, et breves dicuntur; sed quæ questionis totius de lapsis, statum accurate tractant. Ita in Honorii et Theod. lege de *Naviculariis per Africanam*, opponuntur: per libellum aditio, et plenaria interpellatio. *COUSTANT.*

Qui jam pridem. Hæc et sequentia usque ad *hostis Ecclesiæ judicatus* non exstare in codice Corbeiensi notat Rigaltius. Ego miror ejus indiligentiam in hoc loco, cum certum sit ea omnia exstare in codice Corbeiensi. *BALUZ.*

Legatos misisset. Maximum scilicet, Augendum, Longinum et Machæum, quos primum Afri a communicatione sua cohibendos censuerunt, uti Epist. I, ad Cornelium n. I. testatur Cyprianus, quique paulo post, Cornelio, Epist. v, teste, Carthagine pulsati sunt. Unde concilium, quod hic memoratur, ante anni 251 exitum habitum fuisse colligimus. Primam illam Novatiani legationem ad Afros brevi altera secuta est, de qua Cornelius, Epist. v, Cyprianum monet. *COUSTANT.*

A concilio plurimorum sacerdotum. De his Euseb. I. vi, c. 43, agit; synodum sexaginta Episcoporum fuisse scribens. Et ex Cornelii litteris ad Fabium Antiochenum postquam meminit τῆς Ῥωμαίων συνόδου, illis subjungit, τὰ δόξαντα πᾶσι τοῖς κατὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ Ἀφρικὴν καὶ τὰς ἀγροὺς χώρας. *FELL.*

Ad alteram cathedram. Novatium supra ep. II ad Cornelium, n. 1, *ad alterum et contrarium caput* nuncupatur, quippe qui, ut loquitur Cyprianus sub finem ep. III ad Antonianum, episcopo in Ecclesia a scædæcim episcopis facto, adulter atque extraneus episcopus fieri a desertoribus per ambitum nititur. *COUSTANT.*

Novatiano nuper retuso. Ante triennium, quando missi in Africam, ut Epistola XLII, dicitur, a Novatiano Maximus presbyter, et Augendus diaconus, et Machæus quidam et Longinus. *FELL.*

Per totum orbem. Istud maxime dicere licuit postquam contigit quod de totius Orientis ad unitatem regressi concordia Dionysius Alexandrinus in ep. III subsequente scribit. *FELL.*

Adulescentes, Fautores Novatiani, sequaces, asseclas, qualis erat Marcianus. *RIGALT.*

III.—*Dirigantur in provinciam.* Vere adnotatum est a Cicero e omnem conjecturam ingenii hominum in contrarias partes sæpe deduci. *Liberæ enim sunt*, ut alibi ait idem Cicero, *cogitationes nostræ, et quæ volunt sic intueri, ut ea cernimus quæ videmus.* Quod istic evenit. Pamelius enim hinc collegit licuisse jam olim episcopis Romanis episcopos justis de causis excommunicare, immo destituere, et novos in eorum loco substituere. Quam consequentiam secutus esse videtur cardinalis Perronius in pagina 99 suæ replicæ

adversus regem magnæ Britanniæ. Baronius ista paulo magnificentius disseruit, aliens ex his Cypriani verbis cerni tum ab ipso Cypriano tum ab aliis episcopis cognitam fuisse Romani Pontificis auctoritatem, dum in eo suam quinque et in communicatione cæteri omnes episcopi suam ipsorum potestatem limitibus coactam intellexerunt, quandoquidem Gallicani episcopi haud tantum virum aut facultatis in se esse cognoscere ut hominibus invisum hæreticum hominem, quod adeo optarent, deponerent, et alium in ejus locum subrogarent, sed tum illi tum Cyprianus ad id peragendum Romani episcopi appellarent auctoritatem, qua Marcianus episcopus Novatianus deponeretur a sede et alius catholicus in ejus locum subrogaretur antistes. Contra adversarii nostri invenisse se putant in his Cypriani verbis quandam æqualitatem inter episcopum Romanum et Carthaginensem, quia sicut Roma, sic et Carthago, sic tamen ut Roma pro sui magnitudine præcedere debeat Carthaginem, neque agnoscere Cyprianum in papa Stephano jus et auctoritatem deponendi Marcianum, sed tantum facultatem declarandi illum esse deponendum. Verum Marca ait hanc responsionem esse futilem, uti re vera est, conceptis enim verbis Cyprianum exigere a Stephano ut suis litteris Marcianum damnet atque adeo alium substituendum decernat. Atque ut videas, lector, quam diversa sint hominum judicia, quamque diversæ sint eorum cogitationes et opiniones, cum Marca ex his Cypriani verbis collegisset magnum jam tum fuisse Romani pontificis auctoritatem, iis contra in perniciem suam abuti Romanenses eaque jugulum ipsorum petere censuit editionis Anglicanæ auctor illustrissimus episcopus Oxoniensis, scribens ex iis contrario sensu elici posse Romanum episcopum fuisse subjectum Carthaginensi, quandoquidem is Stephanum papam jubet dirigere litteras in provinciam ut, abstento Marciano, alius in locum ejus substituat, adeoque nihil fecisse censendum sit Stephanum quam quod jusus erat a Cypriano. Sic enim nos explicamus quæ heic valde obscure et intricate scripta sunt nec vere ab episcopo protestante. Quamvis enim unus sit episcopus cujus pars a singulis in solidum tenetur, quamvis cæteri episcopi subvenire debeant, si quis ex eorum collegio hæresim facere et gregem Christi lacerare et vastare tentaverit; ut ait in hac epistola Cyprianus, inde tamen non sequitur Romanum episcopum præcipuas partes ejusmodi rerum pro suo primatu non sustinuisse. Cur enim Stephanum rogat Cyprianus, ut Gallos episcopus plenissimis litteris ad deponendum Marcianum et alium ei substituendum excitet, nisi quia sciebat defensionem canonum Romano episcopo præcipue commissam esse? *BALUZ.*

ratus contemnitur, colligatur. Sufficiat, multos illic ex fratribus nostris annis istis superioribus, excessisse sine pace; vel cæteris subveniatur qui supersunt, et diebus ^a ac noctibus ingemiscunt, et divinam ac paternam misericordiam deprecantes, solatium nostræ opitulationis exposcunt. Ideirco enim, frater charissime, copiosum corpus est sacerdotum, concordie mutue glutino atque unitatis vinculo copulatum, ut si quis ex collegio nostro hæresim facere, et gregem Christi lacerare et vastare tentaverit, subveniant cæteri, et quasi pastores utiles ^b et misericordes, oves dominicas in gregem colligant. Quid enim si in mari portus aliquis, munitioibus suis ruptis infestus, et periculosus esse navibus ^c cœperit; nonne navigantes ad alios proximos portus naves suas dirigunt, ubi sit tutus et salutaris introitus et statio segura? aut si in via stabulum aliquod obsideri et teneri a latronibus cœperit, ut quisquis ingressus fuerit, insidiantium illic infestatione capiatur; nonne commeantes, hac opinione comperta, stabula alia in itinere appetunt tutiora, ubi sint fida hospitia et receptacula commeantibus tuta? Quod nunc esse apud nos debet, frater charissime, ut fratres nostros, qui vitatis Marsiani scopulis petunt Ecclesie portus salutaris, suspicantibus ad nos prompta et benigna humanitate, et stabulum commeantibus præbecamus tale quale est in Evangelio, quo a latronibus sauciati et vulnerati suscipi et foveri et tutari ab stabulario possint (*Lucæ x*).

IV. Quæ est enim major aut melior cura præpositorum ^d, quam diligenti sollicitudine et medela salubri fovendis et conservandis ovibus providere? cum Dominus loquatur et dicat: *Quod infirmatum est non confortastis, et quod male habuit non corroborastis, et quod contribulatum est non consolidastis, et quod erravit non revocastis, et quod perit non inquisistis: et dispersæ sunt oves meæ, eo quod non sint pastores; et factæ sunt in oves stræm omnibus bestis agri et non fuit qui inquireret, neque qui revocaret.* Propterea hæc

^a Supersuntque et diebus Oxon.

^b Qua pastores utiles Ver.

dicat Dominus: Ecce ego super pastores, et inquiram oves meas de manibus eorum et avertam eos ut non pascant oves meas: et jam non pascant eas, et extraham eas de ore eorum, et pascam eas cum iudicio (*Ezech. xxxiv, 4*). Cum ergo pastoribus talibus, per quos Dominicæ oves negliguntur et pereunt, sic Dominus comminetur; quid nos aliud facere oportet, frater charissime, quam colligendis et refovendis Christi ovibus exhibere diligentiam plenam, et curandis lapsorum vulneribus paternæ pietatis adhibere medicinam, quando Dominus in Evangelio moncat et dicat: *Non est opus sania medicus, sed male habentibus* (*Matth. ix, 12*)? Nam et si pastores multi sumus, unum tamen gregem pascimus, et oves universas, quas Christus sanguine suo et passione quæsit, colligere et fovere debemus, nec pati supplices et dolentes fratres nostros crudeliter despici, et superba quorundam præsumptione calcari, cum scriptum sit: *Ille autem, qui contumax est, vir sui jactans, nihil omnino proficiet: qui dilatavit tanquam inferi animam suam* (*Habacuc ii, v*): et ejusmodi homines Dominus in Evangelio suo culpet et damnet dicens: *Vos estis qui justificatis vos in conspectu hominum. Deus autem dignoscit corda vestra: quoniam quod excelsum est in hominibus, execratio est in conspectu Dei* (*Lucæ xvi, 15*). Execrabiles et detestabiles dicit esse qui sibi placeant, qui tumidi et inflati aliquid sibi arroganter assumant. Ex quibus cum Marcianus esse cœperit, et se Novatiano conjungens, adversarius misericordie et pietatis exstiterit; sententiam non dicat, sed accipiat: nec sic agat quasi ipse judicaverit de collegio sacerdotum, quando ipse sit ab universis sacerdotibus judicatus.

V. Servandus est enim antecessorum nostrorum beatorum martyrum Cornelii et Lucii honor gloriosus: quorum memoriam cum nos honoremus, multo magis to, frater charissime, honorificare et servare gravitate et auctoritate tua debes, qui vicarius et

LECTIONES VARIANTES.

^e Navigantibus Ver.

^d Major pastorum Ver. Fax.

VARIORUM NOTÆ.

Annis istis superioribus. Hæc loquendi ratio Marcianum non ab uno tantum anno Novatiani hæresi adfectum fuisse indicat. Sed ut eum ante duos superiores hanc sectari cœpisse sentiamus, nihil cogit. Cum autem Novatiani schisma mense Junio anni 251 nondum exortum ponatur, sequitur ut Marcianus Novatiani hæresi non longe post initia ejus adhæserit.

COUSTANT.

Glutino. Quidam libri veteres et antiquæ editiones habent *glutine*. Sic etiam legebat Venericus episcopus Vercellensis in libro *de Unitate Ecclesie*. Utraque lectio bona est. Atque ob eam causam mutare nolimus. BALUZ.

Obsideri et teneri. In vulgatis, si edit. Oxon. excipias, *obtineri et teneri*: mera tautologia. Ex ms. Corb. in edit. Oxon. restitutum est *obsideri et teneri*. In Colb. legitur *obtineri et obsideri*. COUSTANT.

Vitatis. Aliter Baluz. *Jactati*. Ita nos reposuimus pro eo quod Manutius et alii post eum ediderunt *vitatis*. Emendationem nostram confirmant veteres editiones et quatuor libri veteres. BALUZ.

IV. — *Refovendis.* Manut. *reponendis*. Pamel. *re-*

vocandis: quod deinde retentum. Concinnius mss. Colb. Corb. etc. *refovendis*. Sic infra, *Oves universas... colligere et fovere debemus*. COUSTANT. — *Refovendis*. Ita habent omnes editiones Pameliana antiquiores. Pamelius igitur mutavit et auctoritatem libri Camberonensis secutus scripsit *revocandis*, aiens se hanc lectionem præferre excusis omnibus, in quibus ait legi *reponendis*. In quo lapsus haud dubie memorie fuit in Pamelio. Nam omnes excusi veteres habent *refovendis*, eamque etiam lectionem exhibent sex exemplaria vetera. Ut minime dubitari possit quin hæc sit vera lectio. Codex Fuxensis habet *reformandis*. Lectionem porro quam nos revocavimus confirmant ea quæ mox sequuntur, *oves universas quas Christus sanguine suo et passione quæsit colligere et fovere*. BALUZ.

Proficiet. Codex Colb. cum Corb. *proficiet*. Supra tamen Ep. xi, ad Cornel. n. 3, exstat *perficiet*. COUST.

Execratio. Idem codex Fuxensis, *execrabile*. Quam lectionem confirmare videntur sequentia, *execrabiles et detestabiles dicit esse*. BALUZ.

V. — *Vicarius.* Ita passim vocatur Romanus pontifex

successor eorum ^a factus es. Illi enim pleni Spiritu A
Dei, et in glorioso martyrio constituti, dandam esse
lapsis pacem consueverunt, et Poenitentia acta fructum
communicationis et pacis negandam non esse litteris
suis signaverunt; quam rem omnes omnino ubique
censuimus. Neque enim poterat esse apud nos sensus
diversus, in quibus unus esset spiritus ^b: et ideo

manifestum est eum Spiritus sancti veritatem eum
ceteris non tenere, quem videmus diversa sentire.
Significat plane nobis quis in locum Marciani Arelate
fuerit substitutus, ut sciamus ad quem fratres nostros
dirigere et cui scribere debeamus. Opto te, frater
charissime, semper bene valere.

LECTIONES VARIANTES.

^a Successor eis Ver.^b Unus est Spiritus Ver.

VARIORUM NOTÆ.

ab antiquis scriptoribus ecclesiasticis, et ipsi quoque
Romani pontifices se vocarunt vicarios apostolorum
Petri et Pauli et vicarios apostolicæ Sedis. Vide notas
nostras ad Agobardum, pag. 115, et ad Lupum Ferrarionem, pag. 425, et tom. II *Cupitularium*, pag. 1285.

BALUZ.

Neque poterat sensus diversus. Et tamen postea di-
versus inter Cyprianum et Stephanum sensus fuit in
causa Baptismi hæreticorum. Hieronymus in Epistola
ad Ctesiphontem adversus Pelagianos: *Nec fieri potest*

ut diversus sit eorum exitus quorum est una sententia.
Cicero in II Philippicæ: *Te miror, Antoni, eorum exitum non pertimescere quorum facta imitere.* BALUZ.

Marciani. Hunc et communione privatum et a sede
sua dejectum fuisse colligitur e veteribus Arelatensis
ecclesiæ diptychis a Mabillonio nostro *Annal.* tom. III,
pag. 452, editis. In his certe nomen ejus, non secus
atque Saturnini Arianorum antesignani, cujus fraude
ac nequitia Hilarius Pictavensis episcopus in exilium
actus est, minime comparet. COUSTANT.

APPENDIX.

EPISTOLÆ DECRETALES S. STEPHANO ADSCRIPTÆ.

EPISTOLA I STEPHANI PAPÆ I AD HILARUM
EPISCOPUM.

ARGUMENTUM. — *Qui sint infames, et qui ad gradus ecclesiasticos vel ad accusationem non sint admittendi; et de vestimentis ministrorum, ut sacrata sint.*

I. Qui sint infames, vel qui ad gradus ecclesiasticos, sive ad accusationem non sunt admittendi.

II. De reverentia præpositis exhibenda.

III. De vestimentis ecclesiasticis.

DILECTISSIMO FRATRI ATQUE FAMILIARI AMICO HILARIO,
STEPHANUS EPISCOPUS, INTIMÆ CHARITATIS SALUTEM.

Quamquam spem (S. Leo, *epist.* 46) dilectionem
tuam ad omne opus bonum esse devotam, tamen pro
familiaritate, qua nobis conjunctus esse cognoscere, ut
tua efficacior fiat industria, congruum nobis visum est
has fraternitatis litteras tuæ dilectioni debere dirigere.
Monemus te, frater charissime, semper in bonis manere,
et a malis cavere; cum bonis et rectæ fidei ac sanctæ
conversationi hominibus assidue esse, et a perversis,
ac fratrum insidialioribus, nisi ut eos convertas,
et ad concordiam redeas, separari; quoniam, ut
ait Apostolus, *corrumpunt bonos mores colloquia mala* D
(I Cor. xv). Et ipsa per se Veritas dicit: *Si oculus tuus scandalizaverit te, erue eum et projice abs te. Et si manus tua scandalizaverit te, abscinde eam, et projice abs te. Similiter et de pede agendum est, quia melius est tibi, lusum aut claudum intrare in regnum cælorum, quam duos oculos, aut duas manus, aut duos pedes habentem mitti in gehennam ignis* (Math. xviii; Marc. ix). Et in Ecclesiastico invenitur libro: *In bonis viri inimici illius: In tristitia vero et in malitia illius*

amicus agnitus est. In labiis suis indulcat inimicus, et in corde suo insidiatur, ut subvertat te in foveam. Et qui tetigerit plebem, inquinabitur ab ea. Et qui communicaverit superbo, induetur superbia. Pondus super se tollit, qui honestiori se communicat. Dittori te ne fueris socius. Quid communicabit cacabus ad ostiam? Quando se colliserint, confringetur. Dives injusteaget et fremet, pauper autem læsus tacebit. Si largitus fueris, assumet te; et si non habueris, derelinquet te. Si habes, convivet tecum, et evacuat te, et ipse non dolebit super te; si necessarius illi fueris, supplantabit te, et subridens spem dabit, narrans tibi bona, et dicit: Quid opus est tibi? Et confundet te in cibus suis, donec te exinaniat bis et ter; et in novissimo deridebit te. Postea videns, derelinquet te, et caput suum movebit ad te. Humiliare Deo, et exspecta manus ejus. Attende, ne seductus ^d in stultitia humiliaris. Noli esse humilis in sapientia tua, ne, humiliatus, in stultitiam seducaris. Advocatus a potentiore, discende: ex hoc enim viagia te advocabit. Ne improbus sis, ne impingaris, et ne longe sis ab eo, ^e et eas in oblivionem. Ne retineas ex ^f æquo loqui cum illo, et ne credas multis verbis illius. Ex multa enim loquela tentabit te, et subridens interrogabit te de absconditis tuis. Inimicus animus illius conservabit verba tua, et non parceat de malitia et de vinculis. Cave tibi, et attende diligenter auditui tuo, quoniam cum subversione tua ambulas. Audiens vero illa quasi in somnis, vive et vigila. Omni vita tua dilige Deum, et invoca illum in salute tua. Omne animal diligit simile sibi, sic et omnis homo proximum sibi. Omnis caro ad similem

LECTIONES VARIANTES.

^c Al. induet superbiam.^d Al. stultitiam.^e Al. ne.^f Fort. æquo, ut in vulgata vers.

VARIORUM NOTÆ.

[EPISTOLA. Hæc et sequens, non]secus ac præcedentes, adulterinæ viris cruditis consentur.